

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2024.3.5>
УДК 821.163.42-3.09

Тетяна Доброштан

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
вул. Левка Лук'яненка, 13Б, Київ, 04212, Україна
 <https://orcid.org/0000-0003-1889-6549>
darse_avval@ukr.net

ОБРАЗ МІСТА ВИШЕГРАДА В АРХІТЕКТОНІЦІ РОМАНУ ІВО АНДРИЧА «МІСТ НА ДРИНІ»

Розвиток сучасних мистецтва й літературознавства позначається увагою до дослідження інтермедіальності, інтертекстуальності, а також екфразису як їхньої функціональної складової. Взаємопроникнення різних видів мистецтва та різних явищ культури, відоме як синтез мистецтв, набуває популярності й дає змогу авторові краще відтворити образ епохи. Словесний опис візуальних образів у літературі (архітектури, скульптури, живопису тощо) створює неповторний стиль автора та збагачує художній твір. Архітектурний екфразис є осердям роману І. Андрича «Міст на Дрині» і предметом дослідження цієї статті. *Метою* розвідки є інтермедіальний аналіз образу міста Вишеграда в архітектоніці роману Іво Андрича «Міст на Дрині». У роботі використано такі методи і прийоми філологічних досліджень, як описовий, хронотопічний, інтермедіальний, стилістичний.

Результати. Роман належить до жанрового типу «роман-фреска» / мозаїка / обрамлення / роман-хроніка з фресковою структурою. Образ міста органічно пов'язаний у романі з центральним і ключовим образом моста через річку Дрину. Запропоновано називати текст роману «дринівським текстом», оскільки місто розвивається і живиться саме завдяки мосту. Показано зв'язок образів міста і моста з образом світового дерева та його ізоморфами (водою, колом, горою / горами, храмом, кораблем, ліхтарями). Ці образи з'являються в тексті в описі руйнівних наслідків війни та демонструють негативну семантику світового дерева як символу смерті, руйнації, занепаду. Аналіз тексту продемонстрував, що історичні зміни упродовж майже чотирьох століть Іво Андрич зобразив тісно пов'язаними між собою образами міста і моста. Автор використовує історичну тематику для філософського осмислення сучасності, сенсу буття людини й пошуків виходу з кризових ситуацій. З'ясовано, що архітектурний текст Андрича за допомогою архітектурних образів роману демонструє одночасно множинність часових просторів. Аналіз тексту продемонстрував медіальне положення та медіальне значення міста і моста (медіатор між містом і передмістям, між річками Рзавом і Дриною, між Сходом і Заходом, між ворожими державами, що беруть участь у війнах).

Ключові слова: архітектурний код; образ; символ; хроніка; роман-фреска; екфразис.

Вступ

Роман «Міст на Дрині» Іво Андрича є певною квінтесенцією його історичної прози. С. Корач називає цей роман одним із п'яти найкращих сербських романів усіх часів (1979, с. 571–572), а П. Рудяков зараховує його до найдовершеніших зразків романного жанру в літературах народів Югославії (2000). Роман написано 1945 року, а 1961-го авторові присуджено Нобелівську премію з літератури. Характерною особливістю роману є те, що він складається з окремих новел, вони описують різні площини сюжетного часу, який загалом охоплює майже чотириста років. У романі значна кількість персонажів: і головних (наприклад, Алі-ходжа, Лотика), і другорядних (наприклад, люди робочих професій і картярів), епізодичних (Салко Джоркан, перекладач Шефко) і навіть таких, що згадуються в тексті лише раз (випадкові перехожі: робітник з млина Миле, дідусь Єлисей). Ці риси притаманні жанровим утворенням, які позначають як «роман-фреска» /

мозаїка, або обрамлення (за П. Рудяковим), роман-хроніка з фресковою структурою (за Н. Білик). Основними ознаками такого твору називають велику кількість героїв, розлогість зображення, певну сюжетну й колористичну розмитість, пов'язану з використанням тільки особливих, розведених водою фарб (Сиваченко, 1993, с. 58; Глигорић, 1956, с. 31). В І. Андрича дія роману пов'язана з містом Вишеградом. П. Рудяков зазначає, що світ творів Андрича починається з Вишеграда й створюється Вишеградом, Травником і Сараєвом (Рудяков, 2000).

Інтерес до історії, утілений у творах І. Андрича, характерний для всієї його творчості. Як видається, увага письменника в романі «Міст на Дрині» більше зміщується в бік історії, ніж людини. Незмінним свідком усіх подій є Вишеградський міст через Дрину. Автор використовує історичну тематику для філософського осмислення сучасності, сенсу буття людини й пошуків виходу з кризових ситуацій. Мета статті — проаналізувати

смісловий спектр образу міста Вишеграда в архітектоніці роману І. Андрича «Міст на Дрині».

Життєвий і творчий шляхи письменника активно вивчалися та вивчаються і його співвітчизниками, і українськими науковцями. Так, П. Паллавестра (1992), Р. Вучкович (1974), В. Глігорич (1956), А. Єрков (1998) досліджували поетичну та прозову спадщину автора, акцентуючи на глибоко суб'єктивному, релігійному і філософському характері його лірики. Крім того, Р. Вучкович також звернув увагу на регіональний підхід в оцінці Андричевих творів і зазначив, що він вважався найкращим письменником Боснії, оскільки зумів зобразити типи мусульман Боснії ретельніше та цікавіше за інших, передати турецький колорит і традиції Боснії за допомогою фольклору (1974, с. 156). С. Корач, що досліджував сербський і хорватський роман доби модерну, звернувся до вивчення романів І. Андрича, а також жіночих образів у прозі письменника (Кораћ, 1979). Д. Велькович-Станкович (2023) дослідила концепт води в романі «Міст на Дрині». Свою монографію П. Рогич (2020) присвятила дослідженню орієнталізмів (турецьких, арабських, перських слів) і їхнього співвідношення в болгарській, македонській та сербській версіях цього роману. З. Шолак (2010) звернувся до аналізу знакових міст і образів у творчості Іво Андрича, зокрема в названому романі.

І. Юшук (1973) розглянув новели І. Андрича. П. Рудяков (2000, 2008) досліджував історичність романів автора, його життєвий і творчий шляхи, особливості стилю та розмаїття образів його прози. Праці Н. Білик присвячені вивченню українсько-сербських літературних взаємин, систематизації перекладів творів І. Андрича українською мовою, аналізу його літературних контактів з українськими поетами, письменниками та перекладачами (2008), а також дослідженню знакового символу моста в романі «Міст на Дрині» (2009). Увагу О. Ткаченко зосереджено на жіночій персоні прози І. Андрича та на жіночих долях його героїнь (Ткаченко, 2008; Деркач, 2011). О. Микитенко (2012) дослідила втілення слов'янської фольклорної традиції у творах І. Андрича, репрезентувавши генетичний зв'язок його поезики з фольклором і розглянувши фольклорні символи й метафори в його прозі.

Розвиток мистецтвознавства, філософії, філології в останні роки позначився науковим зацікавленням інтермедіальністю як особливим типом внутрішньотекстових взаємозв'язків у художньому творі, що ґрунтується на взаємодії художніх кодів різних видів мистецтв. Одним із таких кодів, що яскраво візуалізується в тексті, є архітектурний код, що й виступає предметом розгляду в цій статті. Тому в дослідженні архітектурного тексту роману застосовано методику інтермедіального аналізу. До архітектури як об'єкта культурологічного дослідження апелювали зокрема У. Еко (Есо, 1968), Ч. Дженкс (Jencks, 1991),

розробляючи в межах структуралістського підходу стратегії тлумачення текстів як знакових систем. Спробу показати кореляцію між формою сучасного суспільства і формою архітектури здійснили В. Беньямін (2002), Е. Блох (1995), Н. Еліас (1983), М. Фуко (2020). Поняття «архітектурний код» запропонував У. Еко, вивівши його з «геометричного коду» й описавши як міждисциплінарне утворення (Есо, 1968). Дотичним до нього є поняття «культурний код», яке активно досліджували не лише У. Еко, але й М. Бахтін, Ю. Лотман, Ю. Крістева, Р. Барт та інші.

Результати дослідження

Архітектура безпосередньо пов'язана із життям, тому фіксує і транслює умови часу й стилю, розкриває істинний характер історичної епохи. Архітектурний витвір набуває символічного значення і бере участь у комунікації, а отже, є свого роду текстом, який прочитується, переосмислюється і дає значний простір для подальших інтерпретацій (Гарань, Коберська, 2022, с. 13–14). Серед просторових образів, які організують художній простір літературного твору, зазвичай протиставляють локації міста і села (Коломієць, Яременко, 2021, с. 48–49). Тема міста є однією з найбільш популярних і самодостатніх тем у літературі ХХ–ХХІ століть (Кая, 2021, с. 18), а саме поняття «міський текст» рясніє «локальними варіантами», як-от «київський текст», «стамбульський текст» тощо. Період активного формування образу міста в літературах світу припадає саме на ХХ століття.

Місто Вишеград як архітектурний об'єкт у романі

І. Андрич звертається до опису архітектурних об'єктів у романі «Міст на Дрині», одним із яких є місто Вишеград. У романі Вишеград — це місто-історія, а міст на Дрині — це центр Всесвіту або архітектурне втілення світового дерева. Це дерево непохитне та незмінне, живиться воно з коренів і сягає небес. Міст у романі є центральною віссю, навколо якої організовано простір і час. Тому текст роману «Міст на Дрині» можна назвати «дринівським текстом».

Якщо коротко представити рефлексії письменника щодо міста в романі, то вимальовуються два основні складники цього образу: його органічний зв'язок із мостом (радше своєрідне «витікання» з мосту, його логічне продовження) і різноманітність (національна, релігійна, політична, енергетична). Вишеград у романі — це місто, що спрямоване в минуле. Звернення до минулого, енергетичний акцент на минулому спостерігаються впродовж усього роману. Навіть на останніх сторінках тексту І. Андрич, описуючи смерть Алі-ходжі, спрямовує його думки в минуле: персонаж згадує історію моста, своє місто, доля якого тісно пов'язана з мостом, а також свою сім'ю, із якою йому більше не судилося побачитися.

Досліджуючи «стамбульський текст» і його центр, Семіх Кая наголошує, що Стамбул — мусульманське місто з візантійським минулим (Кая, 2021, с. 44). Можемо провести певну паралель із романом І. Андрича і назвати Вишеград містом контрастів із мусульманським минулим, де перетинаються мусульманські, християнські, європейські, єврейські традиції. На відміну від різних урбаністичних прозових текстів кінця ХХ — початку ХХІ століть, місто І. Андрича гармонійне, воно приймає у свої обійми різних людей різних вір і національностей, і кожен знаходить тут свій притулок. Навіть той, хто спочатку вороже ставиться до міста і самих вишеградців, згодом асимілюється та приходиться на браму відпочивати разом з іншими мешканцями. Єдине, що заважає жити вишеградцям щасливо, — це війна.

Досліджуючи просторові образи як елемент художньої концепції дійсності в українській та зарубіжній прозі середини — другої половини ХІХ століття, Н. Коломієць і Н. Яременко зазначають, що місто, на противагу селу, є ворожим для людини простором, де людина губиться і шукає себе (Коломієць, Яременко, 2021, с. 49).

Натомість, як показав аналіз тексту, у романі «Міст на Дрині» місто не є ворожим до людей. Навпаки, тут за бажанням може знайти свій притулок кожна людина, незалежно від віри, релігії, культури та національності:

Багато хто з чиновників (чужих, новопризначених) з побоюванням переходив міст і з огидою вступав у місто, де спочатку відокремлювався від усіх, наче крапля масла у воді. Але вже через кілька років той самий угорець чи поляк сидів годинами на брамі, курил з товстого янтарного мундштука. <...> Були серед цих чужоземців і такі, хто одружився в місті, вирішивши вже не залишати його. (Андрич, 1957, с. 174)

Знаний своєю пильною увагою до деталей, І. Андрич протягом усього роману звертається до читача, доносить до нього всі деталі описів і роздумів, ніби задалегідь переконуючись, що читач уявив повну картину та цілком зрозумів зміст слів автора. Про це свідчать конструкції на кшталт «щоб ясніше уявити собі», «щоб краще зрозуміти», «необхідно мати на увазі» тощо. Так, на самому початку роману, описуючи місто Вишеград як «місто, оточене водою», І. Андрич пише:

Щоб ясніше уявити собі і краще зрозуміти, який вигляд мало місто, а також щоб збагнути характер його зв'язку з мостом, необхідно мати на увазі, що в місті була і ще одна річка і ще один міст. Це Рзав і дерев'яний міст через нього. На одній із околиць Вишеграда Рзав впадає в Дрину, через що центр міста і його основна частина розташовані на піщаній косі між двома річками — великою і малою, які тут

зустрічаються. Розкидані околиці простягаються по другий бік мостів — на лівому березі Дрини та на правому березі Рзава. Місто оточено водою. (1957, с. 4)

Просторова і часова організація роману

Місто являє собою особливу структурну організацію фізичного і географічного простору, деформуючи природну просторову структуру, створює власну — зовнішню і внутрішню.

Розглядаючи урбаністичний дискурс, Н. Міхно згадує теорії міст, що виникли в урбаністиці у 1950–60-х роках. Серед концепцій цього періоду можна назвати «місто-структуру» І. Фрідмана, «просторове місто» групи японських метаболістів, «кібернетичне місто» Н. Шеффера, «біотехнічне місто» П. Солери, «місто-хмарочос» Ф. Райта, «тотальне місто» Ж. Бернара та ін. (2020, с. 2). У романі «Міст на Дрині» місто органічно пов'язане з мостом. Місто виникло завдяки мосту, логічно продовжує його. Будь-який рух починається в романі на мосту (ігри дітей, зустрічі християн і мусульман, весільні процесії, введення / виведення військ під час воєн тощо) та завершується на мосту (смерті, страти, похоронні процесії). Саме тому пропонуємо називати місто Вишеград у романі Іво Андрича «містом-мостом».

Архітектурний текст міста є найбільш наочним об'єктом, що його постійно «перечитують» мешканці. Одні й ті самі об'єкти являють різні часові простори та їхні смислові наповнення (Артеменко, 2020, с. 15). Саме цю множинність часових просторів можемо побачити і в романі «Міст на Дрині». Іво Андрич крізь призму архітектурних об'єктів показує процеси, що розгортаються в соціальній площині. Так, автор з перших сторінок роману описує, як розвивалося місто завдяки мосту: «Отак і тут з часом вирости будинки, і поселення розширювалося по обидва боки моста. Міст був тим міцним коренем, що живив місто і сприяв його росту» (1957, с. 4), як місто змінювалося під час австрійської окупації:

Місто і справді міняло свій вигляд (під час австрійської окупації), бо чужинці рубали дерева, в інших місцях саджали нові, лагодили і будували дороги, копали канали, зводили нові громадські будівлі, <...> на ринку були знесені крамниці, що висовувалися з рядів. <...> Замість цих старих крамниць, покритих гонтою, були ґрунтовно побудовані нові, з дахами, покритими черепицею або бляхою, з металевими шторами на дверях. <...> Базарну площу розширили і розрівняли. Збудували новий конан — високу будівлю, в якій розташовувався суд та повітове управління. А військові <...> будували бараки, корчували старі дерева і саджали нові, роблячи невпізнаними вишеградські пагорби. <...> Адже тут ніхто не розумів і не цінував постійної потреби чужинців будувати і руйнувати, копати і зводити,

споруджувати і переробляти, їх постійне прагнення вгадати дію природних сил, щоб використати її або боротися з нею. (1957, с. 135–136)

як політичні події впливали на місто і його мешканців:

у місті, доля якого була тісно пов'язана з мостом, досягали плоди нової епохи. Прийшов тривожний 1908 рік, і з цього часу якась страшна загроза нависла над містом. Насправді ж почалося це значно раніше: приблизно з завершенням побудови залізниці, в перші роки нового століття. Разом із зростанням цін та зв'язку з незрозумілою, але відчутною грою — підстрибуванням та падінням вартості цінних паперів. (1957, с. 219–220)

як місто відреагувало на події 1903 року в Європі:

Тепер зовнішні події знаходили свій відгук у місті (мається на увазі революція в Сербії та переворот в Туреччині). Дійшли сюди звістки і про дворіцевий переворот у Сербії 1903 року (змовники-офіцери вбили сербського короля Олександра Обреновича та його дружину, королеву Драгу, проголосивши королем Петра Кара-Георгієвича), а згодом і про зміну режиму в Туреччині (младо-турецька революція 1908 року). Місто, що стояло на самому кордоні Сербії, і недалеко від турецького кордону і було тісно пов'язане з обома цими країнами, відчуло ці зміни. (1957, с. 221)

як нова влада покращувала життя міста:

Нова влада завела постійне освітлення міста. Вже в перший рік на головних вулицях і перехрестях на зелених стовпах були поставлені ліхтарі з газовими лампами. Ліхтарі чистив, заправляв та запалював високий Ферхат, бідняк з повною хатою дітей. <...> Міст також був освітлений в кількох місцях і, звичайно, на брамі. (1957, с. 138)

Під час розгляду простору і часу в романі «Міст на Дрині», а також їхнього зв'язку з філософією міста Вишеграда доречно звернутися до філософії простору, часу та історії Вальтера Беньяміна, яку детально вивчав В. Єрмоленко (2008). Дослідник справедливо зауважив, що історичний час Беньямін сприймає як царство руйнації реальності та розщеплення на фрагменти й уламки, як царство смерті. Натомість діаметрально протилежними і водночас суголосними цим поглядам Беньяміна видаються міркування автора роману «Міст на Дрині» про філософію міста і життя. Він проголошує торжество життя, яке, попри все і всупереч усьому, постійно розпадаючись та обсипаючись, міцно тримається і триває:

Всі в місті відразу взялися до роботи, почали прибирати і лагодити пошкодження [від повені], і ніхто не мав часу розмірковувати про сенс та значення перемоги моста над стихією. Але ідучи на роботу через оте нещасне місто, в якому все без винятку пошкодила вода, люди переконувались, що в їхньому житті є щось таке, що перемагає будь-яку стихію, що міст, завдяки незбагненній структурі своїх форм та невидимої мудрої міцності своїх опор, виходить з кожного випробування цілим і неушкодженим. <...> Так, на брамі, між небом, рікою та горами, покоління за поколінням вчилося не надто жалкувати за тим, що відносила каламутна вода. Тут вони засвоювали неусвідомлену філософію міста: життя — незрозуміле диво, бо воно постійно розпадається та обсипається, а все-таки триває і держиться міцно, «як міст на Дрині». (1957, с. 74)

Іво Андрич у цьому контексті застосовує авторський фразеологізм «як міст на Дрині» у значенні «міцно, непохитно», оскільки, за справедливим висновком Н. Білик, сутність існування мосту автор убачає саме в сталості та вічності (2009, с. 70–71).

Медіальне значення міста і моста в романі

Символ «світове дерево» є центральним у міфопоетичній картині світу, має здатність зберігати найдавніші шари культури, розкриває етнічну своєрідність мовної картини світу, а також відображає специфіку індивідуально-авторської художньо-мовної системи, особливості міфопоетичної картини світу письменника. М. Єлісова (2006) звертається до аналізу образів, ізоморфних світовому дереву, серед яких дослідниця виокремлює образи дерева, саду, ялини, липи, гори, змії, единорога, річки, водоспаду, дощу / зливи, дороги, ночі, простору, променю, потягу, ліхтаря тощо. У романі І. Андрича ізоморфом світового дерева є не тільки сама вода — річка Дрина та Рзав, — а й вертикальний будівля моста (пор. з горизонтальним ізоморфом світового дерева — дорогою), який з'єднує два береги річки та два світи — Схід і Захід. Крім того, ізоморфами світового дерева є коло (яке утворюють річки та гори навколо міста, а також перерваний танок «коло» на Мезанині), гора / гори навколо міста і моста, ліхтарі, встановлені на брамі й у місті. На образи гір і кола натрапляємо в романі у зв'язку з мостом і містом. Саме міст і утворює разом із горами своєрідне коло, у центрі якого — місто Вишеград: «Він (світ) здається величезним і вдень, коли вишеградська долина знемагає від спеки, коли біліє на березі зеленої ріки місто, обведене правильною лінією моста та чорними горами, коли здається, що можна почути, як достигають жита» (1957, с. 103).

Окремо варто відзначити ще два метафоричні варіанти образу моста в романі: образ храму (покинутого храму) та корабля (корабля, що сів на

мілину). Ці образи також можна вважати ізоморфами світового дерева як структурно (спрямованість угору, вертикаль у координатах минулого, теперішнього і майбутнього), так і семантично («закоріненість», сакральність тощо). Образи покинутого храму і корабля на міліні виринають у тексті у зв'язку з описом війни та її важких, руйнівних наслідків. Зміна кордонів Туреччини, Сербії, Австрії негативно вплинула на життя й економіку міста Вишеграда. Міст через Дрину, що сполучав довгі століття Схід і Захід, а також міста самої Боснії, утратив своє стратегічне значення і став ізольованим від світу та життя, залишившись «на самого себе» (1957, с. 233–234). Утрату мостом свого центрального значення й утрату містом своєї опори автор змальовує через образи покинутого храму та корабля, що сів на міліну, які символічно демонструють спустошення, пригнічення, зруйнування, втрату сенсу життя, викликані війною. Саме тут розкривається негативне значення світового дерева як символу смерті, руйнації, занепаду на противагу його позитивному значенню як центра світобудови, родючості, життя, відродження (Лілик, Сазонова, 2020, с. 100–101).

Одна з перших і одна з останніх цитат роману демонструють медіальне положення та медіальне значення міста і моста. Подібно до світового дерева, яке займає центральне положення між небом і землею, поєднуючи їх, автор описує місто Вишеград на перших сторінках роману теж як медіатор / шлях між двома річками — великою Дриною та малим Рзавом:

необхідно мати на увазі, що в місті була і ще одна річка і ще один міст. Це Рзав і дерев'яний міст через нього. На одній із околиць Вишеграда Рзав впадає в Дрину, через що центр міста і його основна частина розташовані на піщаній косі між двома річками — великою і малою, які тут зустрічаються. Розкидані околиці простягаються по другий бік мостів — на лівому березі Дрини та на правому березі Рзава. (1957, с. 219–220)

А наприкінці роману — як медіатор між двома вогнями (у війні Австрії із Сербією):

Так минув цілий місяць в регулярному обстрілі моста та стрілянини по навколишніх горах, в усяких стражданнях і насильствах, в очікуванні ще гіршої біди. Ще в перші дні війни більша частина городян залишила Вишеград, що опинився між двома вогнями. А наприкінці вересня почалася повна евакуація міста. <...> Міст стояв, наче приречений до смерті, між двома воюючими світами, все ще цілий і неушкоджений. (1957, с. 322)

Сам же центральний образ моста на Дрині з'являється перед читачем як медіатор між Сходом і Заходом:

Все, що місто могло побачити і безпосередньо пережити в цій вирішальній війні, відбулося з швидкістю стріли і надзвичайно просто. <...> Таким чином, втратило своє значення місце, де сходилися кордони Австрії, Туреччини та Сербії. Турецький кордон, який ще вчора проходив у 15-ти кілометрах від міста, раптом відсунувся більше як на тисячу кілометрів, кудись за Адріанополь. Ці великі зміни, що відбулися на протязі такого короткого часу, схвилювали все місто. Для моста на Дрині ця переміна була згубною. Залізничне сполучення з Сараєвом перервало його зв'язки зі Сходом. І от Схід, який збудував цей міст, тепер зник, як примара, і міст, по суті, став зв'язувати лише 2 частини міста і до 20 сіл по обидві боки Дрини. Великий кам'яний міст, який за задумом візира із Соколовичів повинен був зв'язувати 2 частини Турецької імперії і полегшувати шлях з Заходу на Схід і назад, тепер був відрізаний і від Сходу, і від Заходу, і залишений на самого себе, наче корабель, що сів на міліну, або покинутий храм. (1957, с. 233–234)

Наприкінці ж роману це основне значення мосту доповнюється медіальним положенням моста між двома ворожими світами під час воєн.

Висновки

Здійснене в статті дослідження образу міста Вишеграда в архітектоніці роману Іво Андрича «Міст на Дрині» підводить до таких висновків. По-перше, історичні зміни протягом майже чотирьох століть І. Андрич зобразив як зміни тісно пов'язаних між собою образів міста і моста. Образ міста органічно переплетений у романі з центральним і ключовим образом моста через річку Дрину, саме тому можна назвати текст роману «дринівським текстом», оскільки місто виникає та існує завдяки мосту, усі знакові події починаються саме на мосту, а потім про них дізнаються в місті. По-друге, символічний спектр образу міста свідчить про зв'язок образів міста і моста з образом світового дерева та його ізоморфами (містом, водою, колом, горою / горами, храмом, кораблем, ліхтарями). Образи покинутого храму та корабля на міліні є ізоморфами світового дерева як структурно (спрямованість угору, вертикаль у координатах минулого, теперішнього і майбутнього), так і семантично («закоріненість», сакральність тощо). Ці образи з'являються в тексті в описі руйнівних наслідків війни та демонструють негативну семантику світового дерева як символу смерті, руйнації, занепаду (на противагу його позитивному значенню як центра світобудови, родючості, життя, відродження). По-третє, аналіз тексту продемонстрував медіальне положення та медіальне значення міста і моста (медіатор між містом і передмістям, між річками Рзавом і Дриною, між Сходом і Заходом, між ворожими державами, що беруть участь у війнах).

У перспективі планується дослідження центрального образу роману — моста через Дрину — у фокусі різних типів екфрази.

Покликання

- Андрич, І. (1957). *Міст на Дрині. Вишеградська хроніка*. Державне видавництво художньої літератури.
- Артеменко, А. (2020). Місто метамодерну: проблема автентичності. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, 57, 13–27.
- Білик, Н. (2009). Міфологічний вимір семантики ключового знака-символу в романах П. Загребельного «Диво» і «Первоміст» та І. Андрича «Міст на Дрині». *Слово і Час*, 10, 66–76.
- Білик, Н. (2008). *Українсько-сербські літературні взаємини ХХ сторіччя. Контакт. Рецензія. Типологія (на матеріалі творчості Іво Андрича)*. ВПЦ «Київський університет».
- Вељковић Станковић, Д. (2023). Акватички концепти у роману Іве Андрића «На Дрини ћуприја». *Philologia Serbica*, 3, 89–112.
- Вучковић, Р. (1974). *Велика синтеза. О Иви Андрићу*. Свјетлост.
- Гарань, А., & Коберська, Т. (2022). Семантика стилю в архітектурі. У *Збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів «Філософські виміри техніки» (1–2 грудня 2022 року)* (с. 13–15).
- Глигорић, В. (1956). Іво Андрић. У І. Андрић, *Одабране приповетке* (с. 5–43). Матица српска.
- Деркач, О. (2011). Проблема «жіночої долі» як критерій типізації персонажів (на матеріалі оповідань Іво Андрича 20-х — 30-х рр.). *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*, 16, 275–280.
- Єлісова, М. (2006). *Універсальний символ «світлове дерево» та його мовно-образні парадигми в художніх текстах Бориса Пастернака* [Дисертація кандидата філологічних наук]. Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Ермоленко, В. (2008). *Модерн та антимодерн у філософії культури Вальтера Беньяміна* [Дисертація кандидата філософських наук]. Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Кая, С. (2021). *Місто як міф в українській і турецькій прозі постмодерну: особливості авторських та національних репрезентацій* [Дисертація доктора філософії з філології]. Київський університет імені Бориса Грінченка.
- Коломієць, Н., & Яременко, Н. (2021). Структура та семантика опозиційних топосів «місто» — «село» в українській та зарубіжній прозі середини — другої половини ХІХ століття. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, 51(2), 48–52. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.51-2.12>
- Кораћ, С. (1979). Жена у Андрићевим приповеткама. У *Зборник радова о Иви Андрићу* (с. 549–582). Српска академија наука и уметности.
- Лілік, О., & Сазонова, О. (2020). Архетипний образ світового дерева в художньому світі Григорія Чубая. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: філологічні науки*, 2(20), 98–103. <https://doi.org/10.32342/2523-4463-2020-2-20-9>
- Микитенко, О. (2012). Символіка новели Іво Андрича «Милосниця Мара» у слов'янській фольклорній перспективі. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*, 19, 285–297.
- Міхно, Н. (2020). *Місто як культурний текст: особливості семантики та синтагматики міського простору* [Дисертація доктора соціологічних наук]. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Палавєстра, П. (1992). *Књига о Андрићу*. БИГЗ/СКЗ.
- Рогич, П. (2020). *Ориенталізм у българската, македонската и сръбската версія на романа «Мостът на Дрина» от Иво Андрич*. Grafid.
- Рудяков, П. (2000). *Між вічністю і часом. Життя і творчість Іво Андрича*. Український центр духовної культури.
- Рудяков, П. (2008). Феномен мовчання героя у творчості Іво Андрича. *Слово і Час*, 5, 11–19.
- Сиваченко, Г. (1993). *Парадокси словацького роману (Ното scribens — Ното Ludens)*. Наукова думка.
- Ткаченко, О. (2008). *Жіноча персонифікація Іво Андрича: концептуальні засади та семантичні конфігурації* [Дисертація

- кандидата філологічних наук]. Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Фуко, М. (2020). *Наглядати й карати. Народження в'язниці*. Comubook.
- Шолак, З. (2010). The city and cities in the stories, novels, essays and letters written by the Nobel Prize winner Ivo Andrić. *Актуальні проблеми слов'янської філології*, 23(2), 250–262.
- Юшук, І. (1973). Співєць людяності. У І. Андрич, *Прутча про візироваго слона та інші новели* (с. 5–13). Дніпро.
- Јерков, А. (1998). *Лирика Иве Андрића (поговор)*. У И. Андрић, *Лирика* (с. 202–222). Каирос.
- Benjamin, W. (2002). *The Arcades project*. Harvard University Press.
- Bloch, E. (1995). *The principle of hope*. The MIT Press.
- Elias N. (1983). *The court society*. Basil Blackwell.
- Eco, U. (1968). *La struttura assente. Introduzione alla ricerca semiologica*. Bompiani.
- Jencks, Ch. (1991). *The language of post-modern architecture*. Academy Editions.

References (translated and transliterated)

- Andrić, I. (1957). *Mist na Dryni. Vyshegradska khronika* [The Bridge on the Drina]. Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury.
- Artemenko, A. (2020). Misto metamodernu: problema avtentychnosti [Meta-modern city: the problem of authenticity]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriiia "Istoriia"*, 57, 13–27. <https://doi.org/10.26565/2220-7929-2020-57-01>
- Benjamin, W. (2002). *The Arcades project*. Harvard University Press.
- Bilyk, N. (2008). *Ukrainsko-serbski literaturni vziaemyny XX storichchia. Kontakty. Retseptsiia. Typolohiia (na materialii tvorchosti Ivo Andrycha)* [Ukrainian-Serbian literary relations of the 20th century. Contacts. Reception. Typology (based on the Ivo Andrić's works)]. PPC "Kyivskiy universytet".
- Bilyk, N. (2009). Mifolohichnyj vymir semantyky kliuchovoho znaka-symvolu v romanakh P. Zahrebelnoho "Dyvo" i "Pervomist" ta I. Andrycha "Mist na Dryni" [Mythological aspect of the key symbol's semantics in P. Zahrebelny's novels "Wonder" and "Protobrídge" and in I. Andrić's "The Bridge on the Drina"]. *Slovo i Chas*, 10, 66–76.
- Bloch, E. (1995). *The principle of hope*. The MIT Press.
- Derkach, O. (2011). Problema "zhinochoi doli" yak kryterii typizatsii personazhiv (na materialii opovidan Ivo Andrycha 20-kh — 30-kh rr.) [The problem of "women's fate" as a criterion for character typification (based on the material of Ivo Andrić's stories of the 1920s and 1930s)]. *Komparatyvni doslidzhennia slovianskykh mov i literatur: Pamiati akademika Leonida Bulakhovskoho*, 16, 275–280.
- Eco, U. (1968). *La struttura assente. Introduzione alla ricerca semiologica*. Bompiani.
- Elias N. (1983). *The court society*. Basil Blackwell.
- Foucault, M. (2020). *Nahliadaty y karaty. Narodzhennia viaznytsi* [Discipline and punish. The birth of the prison]. Comubook.
- Haran, A., & Koberska, T. (2022). Semantyka styliu v arkhitekturi [Semantic of style in architecture]. In *Zbirnyk tez III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh uchenykh ta studentiv "Filosofski vymiry tekhniki" (1–2.12.2022)* (pp. 13–15).
- Hlyhoryć, V. (1956). Ivo Andrić. In I. Andrić, *Odabrane prypravetke* [Selected short stories] (pp. 5–43). Matitsa srpska.
- Jencks, Ch. (1991). *The language of post-modern architecture*. Academy Editions.
- Jerkov, A. (1998). *Lirika Ive Andrića (pohovor)* [Lyrics by Ivo Andrić (afterword)]. In I. Andrić, *Lirika* (pp. 202–222). Kayros.
- Kaya, S. (2021). *Misto yak mif v ukraïnskii i turetskii prozi postmodernu: osoblyvosti avtorskykh ta natsionalnykh reprezentatsii* [The city as a myth in Ukrainian and Turkish prose of postmodernity: features of the author and national representations] [PhD of Philology dissertation]. Borys Grinchenko Kyiv University.
- Kolomiets, N., & Yaremenko, N. (2021). Struktura ta semantyka opozytziynykh toposiv "misto" — "selo" v ukraïnskii ta zarubizhniï prozi seredyu — druhoï polovyny XX stolittia [Structure and semantics of opposition topos "city" — "village" in Ukrainian and foreign prose in the middle — second half of the XIX century]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*, 51(2), 48–52. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.51-2.12>

- Korać, S. (1979). Zhená u Andrićevim pripovetkama. In *Zbornik radova o Ivi Andriću* (pp. 549–582). Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Lilik, O., & Sazonova, O. (2020). Arkhetypnyi obraz svitovoho dereva v khudozhnomu sviti Hryhoriia Chubaia [Archetypical image of the world tree in the art world of Hrygorii Chubai]. *Alfred Nobel University Journal of Philology*, 2(20), 98–103. <https://doi.org/10.32342/2523-4463-2020-2-20-9>
- Mikhno, N. (2020). *Misto yak kulturnyi tekst: osoblyvosti semantyky ta syntahmatyky miskoho prostoru* [City as a cultural text: features of semantics and syntagmatics of urban space] [Doctoral dissertation in Sociology]. V. N. Karazin Kharkiv National University.
- Mykytenko, O. (2012). Symvolika novely Ivo Andrycha “Myl-osnytsia Mara” u slovianskii folkloronii perspektyvi [The symbolism of Ivo Andrych’s short story “Mara the Pasha’s Mistress” in the Slavic folklore perspective]. *Komparatyvni doslidzhennia slovianskykh mov i literatur. Pamiati akademika Leonida Bulakhovskoho*, 19, 285–297.
- Palavestra, P. (1992). *Kniha o Andriću* [The book about Andrić]. BYHZ/SKZ.
- Rohych, P. (2020). *Orientalizmit v blharskata, makedonskata i srbskata versyia na romana “Most na Drina” ot Ivo Andrić* [Orientalisms in the Bulgarian, Macedonian and Serbian versions of the novel “The Bridge on the Drina” by Ivo Andrić]. Grafid.
- Rudiakov, P. (2000). *Mizh vichnosti i chasom. Zhyttia i tvorchist Ivo Andrycha* [Between eternity and time. Life and work of Ivo Andrić]. Ukrainskyi tsentr dukhovnoi kultury.
- Rudiakov, P. (2008). Fenomen movchannia heroia u tvorchosti Ivo Andrycha [The phenomenon of the hero’s silence in the works of Ivo Andrić]. *Slovo i Chas*, 5, 11–19.
- Sholak, Z. (2010). The city and cities in the stories, novels, essays and letters written by the Nobel Prize winner Ivo Andrić. *Aktualni problemy slovianskoi filologii*, 23(2), 250–262.
- Syvachenko, H. (1993). *Paradoksy slovatskoho romanu (Homo scribens — Homo Ludens)* [Paradoxes of the Slovak novel (Homo scribens — Homo Ludens)]. Naukova dumka.
- Tkachenko, O. (2008). *Zhinocha personosfera Ivo Andrycha: kontseptualni zasady ta semantychni konfihuratsii* [The female personosphere of Ivo Andrić: conceptual foundations and semantic configurations] [PhD of Philology dissertation]. Taras Shevchenko National University of Kyiv.
- Veljković Stanković, D. (2023). Aquatic concepts in Ivo Andrić’s novel “The Bridge on the Drina”. *Philologia Serbica*, 3, 89–112.
- Vučković, R. (1974). *Velika sinteza. O Ivi Andriću* [Great synthesis: about Ivo Andrić]. Svjetlost.
- Yelisova, M. (2006). *Universalnyi symvol “svitove derevo” ta yoho movno-obrazni paradyhmy v khudozhnikh tekstakh Borysa Pasternaka* [The universal symbol “world tree” and its linguistic and figurative paradigms in the artistic texts of Borys Pasternak] [PhD of Philology dissertation]. Taras Shevchenko National University of Kyiv.
- Yermolenko, V. (2008). *Modern ta antymodern u filosofii kultury Valtera Beniamina* [Modernity and anti-modernity in Walter Benjamin’s philosophy of culture] [PhD of Philosophy dissertation]. Taras Shevchenko National University of Kyiv.
- Yuschuk, I. (1973). Spivets liudianosti [Singer of humanity]. In I. Andrić, *Prytcha pro vizyrovoho slona ta inshi novely* (pp. 5–13). Dnipro.

Tetiana Dobroshtan

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Ukraine

THE IMAGE OF VIŠEGRAD IN THE ARCHITECTONICS OF IVO ANDRIĆ’S NOVEL “THE BRIDGE ON THE DRINA”

The development of contemporary art and literary studies is marked by greater attention to the study of intermediality, intertextuality, and ekphrasis as their functional component. The interpenetration of different art forms and cultural phenomena, known as artistic synthesis, is gaining popularity and allows the author to better express the image of the era. The verbal description of visual images in literature (architecture, sculpture, painting, etc.) creates a unique style of the author and enriches the work of art. Architectural ekphrasis is the core of I. Andrić’s novel *The Bridge on the Drina* and the subject of this article. The aim of the study is an intermedial analysis of the image of the city of Višegrad in the architectonics of Ivo Andrić’s novel *The Bridge on the Drina*. The methods and techniques of philological research used in the study are descriptive, chronotopic, intermedial, and stylistic.

The result of the study. The novel belongs to the genre type ‘novel-fresco’ / mosaic / framing / novel-chronicle with a fresco structure. The image of the city is organically connected in the novel with the central and key image of the bridge over the Drina River. It is proposed to call the text of the novel a ‘Drina text’, since the city develops and is nourished by the bridge. The article shows the connection between the images of the city and the bridge with the image of the world tree and its isomorphs (water, circle, mountain(s), temple, ship, lanterns). These images appear in the text in the description of the destructive consequences of war and demonstrate the negative semantics of the world tree as a symbol of death, destruction and decline. The analysis of the text has shown that Ivo Andrić depicted historical changes over the course of almost four centuries with the images of a city and a bridge that are closely interconnected. The author uses historical themes for philosophical comprehension of the present, the meaning of human existence and the search for a way out of crisis situations. It has been found that Andrić’s architectural text, through the architectural images of the novel, simultaneously demonstrates the multiplicity of time spaces. The analysis of the text demonstrates the medial position and medial significance of the city and the bridge (mediator between the city and the suburbs, between the Rzav and Drina rivers, between the East and the West, between hostile states involved in wars).

Keywords: architectural code; image; symbol; chronicle; novel-fresco; ekphrasis.

Стаття надійшла до редколегії 27.03.2024